

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „КЛАСИЧЕСКИ ИЗТОК“

Марио Александров Аппен

ПЕРСИЙСКИЯТ ФАРХАНГ *БОРХАН-Е ҚАТЕ*‘
В РЪКОПИС ОТ НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователната и научна степен „доктор“

Професионално направление:

2.1. Филология (Персийска лексикография)

Рецензенти: Проф. д-р Иво Кирилов Панов
Доц. д-р Катерина Иванова Венедикова

София, 2019

Дисертантът е служител в СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по класически и нови филологии, Филиална библиотека „Ориенталистика“ и е докторант в самостоятелна форма на обучение.

Трудът е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедра „Класически Изток“ на 27 юни 2019 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 14 ноември 2019 г. от 14.30 часа в Центъра за източни езици и култури към СУ „Св. Климент Охридски“, бул. „Тодор Александров“ № 79, зала № 22.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Речникът *Борхāн-е қāте*¹, съставен от Мохаммад Хосайн бен Хāлаф Табризи, наречен още Борхāн-е Табризи, се смята за един от най-добрите тълковни речници на персийския език и добива изключителна популярност поради азбучното подреждане на речниковите статии, включването в словника на множество нови думи и словосъчетания от различни области на лексикографско описание, в частност на медицинска терминология. Не на последно място *Борхāн-е қāте*¹ дължи своя дълъг живот през вековете и на начина, по който е оформено книжното тяло на речника – целият лексикографски материал е бил събран в един том, съдържащ ок. 20 000 заглавни думи.

*Борхāн-е қāте*¹ е преписван и преиздаван многократно. Първото иранско критическо издание на *Борхāн-е қāте*¹ в четири тома от 1951 г. е под редакцията на проф. Мохаммад Мо¹ин, а през 1963 г. то е в нова петтомна редакция. Понастоящем има осмо издание на тази редакция – Амир Кабир: Техеран, 2014 г. В Османската империя и в република Турция е преиздаван неколнократно преводът на *Борхāн-е қāте*¹ от Асъм Ефенди, наречен *Китаб-ъ тъбийан-ъ нафи-йи терджеме-и Бурхан-ъ катъ* от 1799 г., известен още и като *Тъбийан-ъ нафи дер терджеме-и Бурхан-ъ катъ*, *Тъбийан-ъ нафи* или *Терджеме-и Бурхан-ъ катъ*: 1800, 1835, 1852, 1870, 1885, 2000¹ (Аппен 2008: 117) и за последно през 2009 година.

Актуалността на изследването се основава на факта, че съставеният през 1652 г. в Индия фарханг *Борхāн-е қāте*¹ заема важно място в историята на персийската лексикография – това е може би най-популярният персийски тълковен речник, който съществува в множество преписи, литографски и печатни

¹ Заглавните думи са на персийски, дублирани на латиница, а самите речникови статии – на османски език, изписан с латиница.

издания (речникът е описан в редица библиотечни каталози като броят на ръкописите достига ...). **Въвеждането в научна употреба** на препис на *Борхāн-е қāте* , направен в Османската империя 105 години след съставянето на БК, който досега не е бил привличан при работата върху критическите издания на речника, допълва актуалността на избраната тема.

Обектът на изследването представлява съвкупността от проблеми, свързани с развитието на персийската едноезична лексикография в Индия (края на XIII – нач. на XX век), а **предмет на изследването** е персийският тълковен речник *Борхāн-е қāте* , представен тук в ръкопис от 1757 г., на съхранение в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Използваните **научно изследователски методи** в настоящото изследване са:

- 1) лексикографски анализ;
- 2) текстологичен анализ;
- 3) сравнителен анализ;
- 4) количествен анализ.

Цел на настоящото изследване е да се установи дали ръкописът на *Борхāн-е қāте* от НБ „Св. св. Кирил и Методий“ е идентичен с оригинала на речника *Борхāн-е қāте* , представен тук от две критически печатни издания (Калкута, 1818 г. и Техеран, 1963 г.), т.е. дали е негово копие или негов препис. За постигането на целта са поставени **следните задачи**:

- 1) да се направи кратък обзор на персийската едноезична лексикография в Индия като цяло (края на XIII – първата половина на XX в.) и на нейното състояние през XVII век в частност;
- 2) да се покаже мястото, което фархангът *Борхāн-е қāте* заема в историята на персийската лексикография;
- 3) да се направи сравнителен текстологичен анализ на ръкописа на *Борхāн-е қāте* и на критическото издание на БК от 1818 г.

4) да се направи сравнителен лексикографски анализ на ръкописа на *Борхāн-е кāте* и на критическото издание на БК от 1818 г.

За **материал на изследването** са послужили: 1) ръкописът на персийски език от 1757 г., който се съхранява в Ориенталския отдел на НБ „Кирил и Методий“ под сигнатура ОР 3197, озаглавен *Борхāн-е қāте*; 2) двете критически издания на БК: първото от 1818 г. на капитан Томас Роубак и това от 1963 г. на проф. Моҳаммад Мо‘ин; 3) ръкописи, литографски и печатни издания на персийски фарханги, съставени в Индия.

В **теоретичната база на изследването** влизат класически и съвременни трудове по лексикография на Л. В. Щерба, В. Д. Табанакова; по история на лексикографията на Блохман, С. И. Баевски, В. А. Капранов; по текстология на С. А. Лихачов, О. Ф. Акимушкин; А. Д. Стоилова; по общо езикознание на Ю. С. Маслов, В. И. Кодухов; по литературознание на Н. И. Пригарина, М.-Н. О. Османов.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Съдържание

Увод	
Терминологичен апарат и съкращения	
Глава I. Обзор на персийската едноезична лексикография в Индия от началото на XIII до началото на XX век, в частност на съставянето на персийски тълковни речници – <i>фарханги</i> през XVII век.....	
1.1. Предпоставки за появата и развитието на персийската лексикография на Индийския субконтинент.....	
1.2. Персийският език в Индия. Функция и разпространение.	
1.3. Персийска едноезична лексикография в Индия.....	
1.4. Етапи в развитието на <i>фарханга</i> .	
1.4.1. Края на XIII до началото на XVI век. Период на натрупване.	
1.4.2. Средата на XVI до средата XIX век. Период на разцвет.	
1.4.3. Средата на XIX до началото на XX век. Период на зрялост.	
1.5. <i>Фархангът</i> през XVII век и мястото на <i>Борхāн-е кāте</i> ´ в персийската едноезична лексикография.	
1.5.1. Разпространение на създадената в Индия персийска лексикографска продукция и по-специално на <i>фарханга Борхāн-е қāте</i> ´ в Иран и Османската империя	
1.5.2. <i>Борхāн-е кāте</i> ´ като лексикографски източник при съставянето тълковни и преводни речници.	
1.5.3. Библиотечните каталози като средство за установяване мястото и ролята на персийския фарханг <i>Борхāн-е кāте</i> ´ в лексикографското пространство на Индия, Иран и Османската империя.	
Изводи	

Глава II. Сравнителен текстологичен анализ на ръкописа на *Борхāн-е кāте* ' от НБКМ (БК НБКМ) с факсимилни копия на двете критически издания на *Борхāн-е кāте* ' : от Калкута, 1818 г. (БК 1818) и от Техеран, 1963 г. (БК 1963).

2.1. Методът сравнителен текстологичен анализ в настоящия труд.

2.2. Сравнителен текстологичен анализ на ръкописа на БК НБКМ с факсимилета на двете критически издания на *Борхāн-е кāте* ' : от Калкута, 1818 г. (БК 1818) и от Техеран, 1963 г. (БК 1963).

Изводи

Глава III. Сравнителен лексикографски анализ на ръкописа на *Борхāн-е кāте* ' от НБКМ (БК НБКМ) с факсимилни копия на двете критически издания на *Борхāн-е кāте* ' : от Калкута, 1818 г. (БК 1818) и от Техеран, 1963 г. (БК 1963).

3.1. Методът сравнителен лексикографски анализ в настоящия труд.

3.2. Сравнителен лексикографски анализ на ръкописа на *Борхāн-е кāте* ' от НБКМ (БК НБКМ) с факсимилета на двете критически издания на *Борхāн-е кāте* ' : от Калкута, 1818 г. (БК 1818) и от Техеран, 1963 г. (БК 1963).

Изводи

Заклучение.....

Изводи

Приносни моменти

Публикации по темата на дисертационния труд

Литература

ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

В **Увода** се задават целите и задачите, обектът и предметът на изследването, както и актуалност, теоретическа и практическа значимост на труда.

Глава I. Обзор на персийската едноезична лексикография в Индия от нач. на XIII до средата на XX век и на съставянето на персийски тълковни речници фарханг през XVII век.

Персийската едноезична лексикография се развива в Индия под въздействието на три благоприятни фактора. Основен фактор е официалният статут на език на дипломацията, администрацията и армията, с какъвто персийският език се ползва от нач. на XI до нач. на XIX век в държавите на Газневидите и Гуридите, в Делхийския султанат, в Деканските княжества и в държавата на Великите Моголи, както и с засилващата се тенденция към превръщането му в *lingua franca* на субконтинента. Друг важен фактор, стимулирал развитието на персоезичната лексикографска книжнина в Индия, е разцветът на създаваната тук художествена словесност и постоянното обогатяване на езика с местни по произход и употреба изразни средства, което от своя страна води до създаването на „нов стил в посткласическата новоперсийска литература през периода XVI – първата половина на XVIII в., т.н. *сабк-е хенди* – индийски стил“ (Пригарина 1999: 4). Третият фактор са ресурсите на развитата към онзи исторически момент арабска лексикографска традиция. Персоезичната лексикографска традиция е представена с произведения от набирающа сила лексикографски жанр персийски тълковен речник – *фарханг*.

Един от първите изследователи на историята на персийската лексикография в Индия, Хайнрих Блохман, предлага отделянето на два периода в хронологията ѝ на развитие: **Период на натрупване** – от 1400 до 1652 г., който завършва със съставянето на Борхън-е кате¹ и **Период на критицизъм** – от 1653 г. до средата на XIX в., когато Блохман пише своите Приноси към персийската лексикография (Блохман 1868: 2). Към тези два периода може да се добави трети, завършващ период от развитието ѝ – **Период на зрялост** от средата на XIX до

нач. на XX в. При подобно допускане вторият период (по Блохман) може да се смята за Период на разцвет.

В бегло очертаната културно-историческа обстановка се съставят следните по-известни персийски едноезични речници:

Период на натрупване – от края на XIII до началото на XVI век.

№ 1. *Фарханг-е Қаввās (Речник на Каввас)* е първият достигнал до наши дни „индийски“ персийски речник и е съставен в периода между 1296 и 1317 г. от поета и писателя Фахр ал-Дин Мобаракшāх Қаввās Газнави, известен още като Фахр-е Қаввās или просто като Камангар (Иванов 1926: 369).

№ 2. *Дастур ал-афāдел фи логāt ал фаdāйел* (Наръчник на учените в мъдрите слова) е съставен в Индия през 1342 г. по време на управлението на Мохаммад бен Тоглоқ шāх (1325–1351) от Хāджеб Хайрāt Дехлави и съдържа общо разговорна лексика, включително арабски и тюркски заемки.

№ 3. *Фарханг-е лесāн ал-шо‘арā (Езикът на поетите)*. Речникът е посветен на султан Фируз Шāх Тоглоқ (1351–1388), т.е. фархангът е бил съставен преди 1388 г. За автора няма други данни освен неговия литературен псевдоним – ‘Ашеқ.

№ 4. *Дāнеш-нāме-йе Қадар-хāн (Книга на познанието на Кадархан)*. Речникът е съставен в Малва през 807 г. по Х./1405 г. от Ашрāф бен Шараф Мозаккер Фāруғи.

№ 5. *Адāt ал-фоделā’ (Инструмент на познавачите)*. Речникът е съставен от Қāди-хāн Бадр Мохаммад Дехлави и през 1409 г. (Рю 1881: 491) или 1419 г. (Блохман 1868: 7).

№ 6. *Фарханг-е зафāнгуйā ва джаханпуйā* (Речник на красноречието и миропознанието) е съставен през 1433 г. в Индия от Бадр ал-Дйн Ебрāхīm. Самият речник е известен и под името *Фарханг-е пандж бахшī* и представлява тълковен речник, разделен на 5 (7) тематични дяла.

№ 7. *Шараф-нāме-йе Аҳмад Мониари* (наречен така в чест на прочутия суфитски шейх Аҳмад бин Йаҳийā Мониари, починал в Бихар през 782 г. по Х./1380 г. или *Фарханг-е Ебрāхими*, по името на своя автор) е съставен през месец моҳаррам на 878 г. по Х./1473 г. от Ебрāхим Қевām Фāруқи.

№ 8. *Мефтāх ал-фоделā* (Ключ на познавачите). Речникът е съставен през 1469 г. от моллā Муҳаммад бен Дāvуд бен Маҳмуд Шāдиāбāди.

№ 9. *Моджмал ал-‘аджам* (Компендиум на персийския език) е съставен през 899 г. по Хиджра (1494 г.) от ‘Асем Шо‘иб ‘Абдуси. *Моджмал ал-‘аджам* е сред 44-те лексикографски извори, използвани от автора на *Фарханг-е Джахāнгири*, където е посочен под № 24 с името *Фарханг-е ‘Асеми*.

№ 10. *Тоҳфат ал-са‘āдат* (*Щастлив дар*), известен и под името *Фарханг-е Ескандари* (*Речник на Искандер*), е завършен от Маҳмуд бен Шейх Зийā’ ал-Дин Моҳаммад на 10-ти сафар 916 г. по Х./28 май 1510 г. в Индия и е посветен на султан Секандар Лоди (1489–1517), син на Бахлул Лоди (царувал в периода 1451–1589 г.).

№ 11. *Мо‘айед ал-фоделā* (*Научни аргументи*) е съставен от Моҳаммад ибн Лād ибн ‘Абд ал-Уаххаб Дехлави от Делхи през 1519 г. (Блохман 1868: 9). Този фарханг тълкува всички думи и фрази, срещащи се в *Шах-нāме* на Фердоуси, в *Хамсе* на Незāми, в поемите на Санāи, в диваните на Хāқāни, Анвари, Зохури, Абхари, Хāфез, Салмāн, Са‘ди и др.

Период на разцвет. Средата на XVI до средата XIX век.

№ 12. *Кашф ал-лоғāt ва ес‘телāхāt* (*Разкриване на думите и изразите*) е съставен през 1543 г. от родения в Бехār (Бихār) ‘Абд ал-Раҳим бин Аҳмад Сур, който е ученик на Муҳаммад бин Лād ‘Абд ал-Раҳим (авторът на *Мо‘айед ал-фоделā*).

№ 13. *Мадār ал-афāдел* (*Орбита на познанието*), известен още и под името *Фарханг-е моулāнā Аллāх-дāд-е Серхенди* е съставен, съгласно хронограмата² *фид‘ām* (Блохман 1868: 10), през 1001 г. по Хиджра/1593 г. от Аллāх-дāд Файди бен Асад ал-‘Оламā’ ‘Али-шир Серхенди, поет и историк, живял по времето на император Акбар.

² Хронограма – от гр. *χρόνος* време + *υράμια* писмен знак, буква, надпис върху монети, медали, паметни плочи или в ръкописи, където годината на събитието или завършването на преписа е зашифрована в текста, като се използва числената стойност на буквите, тук според *абджада*, напр. *алеф*=1; *бе*=2; *джим*=3; *дāl*=4 и т.н. Често в персийските ръкописи се среща и под формата на *хроностих* (*χρόνος* време + *στίχος* ред от текст) (Фенглер и др. 1982: 296).

№ 14. *Мефтāх ал-мо'делāt* (Ключ към трудностите). Речникът е съставен не по-рано от 1011 г. по Х./1603 г. (Блоше 1912: 205) от 'Абд ал-Меннāн Шейх Борхāн Сикривāl с цел тълкуване на редките персийски и арабски думи, срещащи се

№ 15. *Фарханг-е Джахāнгири* (Речник на Джахангир) е завършен през 1608 г. в Индия от Хосайн Енджу (Мир Джамāl ал-Дин Хосайн бен Фахр ал-Дин Хасан Енджу Ширāзи), който работи повече от трийсет години върху своя труд и през 1622 г. завършва втори допълнен вариант на речника (ок. 10 000 заглавни думи).

№ 16. *Летā 'еф ал-логāt ма'руф ва моусум бе Фарханг-е логāt-е Маснави-йе Рум* (Изящество на думите известен още като Речник на думите на Маснави на Руми) е съставен през 1623 г. от 'Абд ал-Лаџиф бен 'Абд Аллāх 'Аббāси Кабир Харави (роден в гр. Херат, починал през 1048 г. от Х./1638–1639 г.), прочут авторитет в изучаването и коментирането на *Маснави*, живял по времето на Джахāнгир (1605–1627) и Шāх Джахāн (1628–1658).

№ 17. *Фарханг-е Шамси* (Речник на Шамс) е съставен през 1050 г. по Х./1640 г. в Индия от Шамс ал-Дин ебн Бадр ал-Дин-е Чешти. Речникът, който не е регистриран в нито един европейски каталог, а е регистриран само в сбирката от източни ръкописи на Узбекската академия на науките в Ташкент (Семьонов 1952: 204), тълкува срещаща се в персийската поезия трудна за разбиране заимствана арабска лексика.

№ 18. *Борхāн-е қāте'* (Решаващ довод), съставен през 1652 г. от Мухаммад Хосайн Халаф Табризи (известен още с литературния си псевдоним *Борхāн*), се счита за един от най-добрите тълковни речници на персийския език. Фархангът е посветен на 'Абд Аллāх Қотбшāх (1626–1672), седми султан от шиитската династия на Голконда в Декан. Съдържа огромна по обем за времето си лексика – повече от 20 000 леми. Речникът е разделен на 9 *фāе'де* (части, дялове; очерк), които разглеждат някои особености на персийския език – азбука, частици, правопис и словник, състоящ се от 29 глави (*гофтāр*), подредени по първата буква на заглавната дума. Главите са подредени в подглави (*байāн*) по втората буква на заглавните думи. Словникът представя

думи от различни ирански диалекти, хорезмийски и согдийски, а също така арабски, тюркски, сирийски, гръцки, латински и думи от различни индийски диалекти. Речникът става изключително популярен поради азбучното подреждане на речниковите статии, включването в словника на множество нови думи и словосъчетания от различни области на лексикографско описание, в частност на медицинска терминология. *Борхāн-е қāте* ‘ дължи своя живот през вековете включително и на начина, по който е оформено книжното тяло – целият лексикографски материал е събран в един том, докато повечето други персийски фарханги са многотомни, при все че техният лексикален обем се движи от 2 000 до 10 000 заглавни думи.

№ 19. *Фарханг-е Рашиди* (наречен още *Рашиди-йе пāрси*)³ (*Речник на Рашиди*) е съставен през 1654 г. от ‘Абд ал-Рашид бен ‘Абд ал-Ғафур Ҳосайни Татави и е посветен на Шāх Джахāн. Авторът е роден в град Тата в Синд; починал през 1666 г. Речникът се състои от встъпление (*моқаддаме*), двайсет и четири глави (*бāб*) и заключение (*хāтеме*). Встъплението е един от ранните и сериозни опити за описание на персийската граматика и по-късно е преведено и издадено отделно като граматически очерк на персийския език от Лудвиг Шплит през 1846 г.⁴

№ 20. *Ашхар ал-лоғāt* (*Прочути думи*) е рядкосрещан речник, съставен през 1671 г. или през 1082 г. по Х./1675 г. (Семьонов 1952: 206) от Ғулām Аллах Бхикан Ҷаддиқи ал-Хāнсави ал-Ғазнави. Този персийски речник тълкува както отделни думи, така и цели изрази. Заглавните думи са подредени по първата и последната си буква.

№ 21. *Фарханг-е Қотби* (*Речник на Қотб*) е съставен в края на XVII или нач. на XVIII в. от Сайед Қотб ал-Дин ибн Сайед-шāх ибн Сайед Моҳаммад ал-Ҷāдеқ ал-Қāдири ал-Ҳосайни ал-Ҳанифи ал-Мадани и е посветен на

³ От Рашиди има арабски речник *منتخب اللغات شاه جهانى* *Montakab al-loğāt-e Šāh-Ġahāni* (*Избрани думи от времето на Шах Джахан*), наречен още *Rašidi-ye ‘arabi*.

⁴ Splieth, Ludwig. *Grammaticae persicae praecepta ac regulae quas lexico persico Ferhengi Reschidi praefixas*. Halis: Lippert et Schmidt, 1846.

император ‘Аламгир I (1658–1707)⁵. Структурата на речника се състои от глави и дялове. По първата буква на заглавната дума се образуват главите (*бāб*), а вътре в тях дяловете (*фаъл*) – по последната буква на тълкуваната дума. Лексиката, предмет на тълкуване в този *фарханг*, се състои в значителна част от арабски думи и изрази, срещани в книги на персийски език.

№ 22. *Фарханг-е Джамил* (*Речник на Джамил*) е съставен през 1720–1722 г. от ‘Абд ал-Джалил Моҳаммад Джамил Бадахшāни. Речникът се състои от въведение, четири части (*мақāле*, букв. статия, раздел) и допълнение, и е подреден азбучно по западен образец.

№ 23. *Серāдж ал-лоғат* (*Светилник на словото*) е съставен през 1734 г. от Серāдж ал-Дин ‘Али-хāн, по-известен със своя *таҳаллоқ* Āрезу. *Серāдж ал-лоғат* помага за разбирането на думите и изразите, използвани в произведенията на ранните персийски поети до ‘Абд ал-Раҳмāн Джāми (у. 1492). Авторът има за лексикографски извор по-ранните речници, като отделя особено внимание на два от тях: *Борхāн-е қāте* ‘ (1652) и *Фарханг-е Рашиди* (1654).

№ 24. *Черāғ-е хедāйат* (*Пътеводна светлина*) е съставен през 1735 г. от индийския литератор, поет и лексикограф Серāдж ал-Дин ‘Али-хāн Āрезу, роден в гр. Акбарāбād през 1101 г. по Х./1690 г. и починал в Лакхнау на 23 раби‘оcсāни 1169 г. по Х./25 януари 1756 г. (Рю 1881: 502). Речникът е замислен като втора част (*дафтар*) на другия, по-известен и по-обемен речник на Āрезу – *Серāдж ал-лоғат* (*Светлината на думите*). Съдържа 2 075 заглавни думи и фрази.

№ 25. *Бахār-е ‘аджам* (*Персийски пролет*) е съставен през 1739 г. от Лāле Рāй Тикчанд Бахār. За автора се знае, че е бил *кхатри*⁶ от Делхи и е починал вероятно около 1808 г. (Шпренгер 1857: 85). Тикчанд Бахār снабдява своя речник с богат илюстративен материал, като за извор на подбраната лексика използва стотина поетични сборника на персийски поети от Индия и Иран.

⁵ ‘Аламгир (букв. Покорител на света) – Аурангзеб, третият син на Шāх Джахāн, възкачил се на трона след кървава междуособна борба със своите братя.

⁶ Индийска каста търговци, живеещи най-вече на територията на Пенджаб, играла съществена роля по време на Великите Моголи.

Словникът съдържа ок. 10 000 заглавни думи и ок. 30 000 бейта илюстративни примери (Капранов 1987: 42).

№ 26. *‘Айн-е ‘атā (Същински дар)* е съставен през 1749 г. след двадесетгодишен труд от ‘Атā Аллāх Дāнешвархāн, с *тахаллоҫ* Нодрат (букв. нещо рядко). ‘Атā Аллāх Дāнешвархāн снабдява своя речник с богат илюстративен материал и в това отношение той би могъл да си съперничи с прочутия фарханг *Бахāр-е ‘аджам*. Като главни извори са посочени речниците *Бахāр-е ‘аджам*, *Серāдж ал-логат* и *Фарханг-е Маджд ал-Дин Қоуси*.

№ 27. *Моҫталахāт ал-шо ‘арā* (Поетически изрази), известен още и като *Моҫталахāт-е Вāрасте* (Изрази на Вāрасте) е съставен през 1767 г. от родения в град Лахор Сиāl Коти Мал, известен още като Вāрасте. Речникът тълкува думи и изрази, използвани в произведенията на ирански поети, съвременници на Вāрасте, като са приведени и примери от техни произведения.

№ 28. *Фавā’ед-е ҫебийāн (Ползи за юношите)* е съставен от Оулийā ал-Махмуд. Това е „първият персийски речник за юноши, който тълкува предимно персийски думи и лични имена заедно с някои арабски и тюркски такива, за да улесни четенето на видните поети и писатели...“ (Етe 1903: 1354). Заглавните думи са подредени азбучно първо по първата в глави, а след това по последната буква.

№ 29. *Шамс ал-логāт (Слънце от думи)* е компилиран и издаден през 1805 г. по поръчка на Джоузеф Барето. Словникът на речника е подреден азбучно и съдържа едносложни думи, идиоматически изрази и пословици. За лексикографски извор са послужили 38 речника: *Мадāр ал-афāзел*, *Фарханг-е Рашиди*, *Фарханг-е Джсахāнгири* и т.н. Примерите, илюстриращи значенията на тълкуваната дума са твърде малко.

№ 30. *Хафт қолзом (Седемте морета)* е съставен през 1814 г. от Абу’л Мозаффар Гāзи ал-Дин Хайдар (у. 1827 г.), султан на Авадх, провинция в днешния индийски щат Утар Прадеш. Речникът е съставен от Маулави Қабул-Моҳаммад, секретар и поет в султанския двор, автор и на предговора. Структурата на речника се състои от 7 қолзом – дяла (букв. океан, море). Всеки дял (том) се състои от няколко *бахр* (морета), които пък от своя страна се делят

на *чашма* (извори). Първите 6 дяла (тома) (*қолзом*) съдържат лексикографски материал – думи, идиоматични или метафорични изрази, а на места дори цели идиоматични изречения. Речниковите статии са подредени азбучно (по първата буква в *бахр* и по последната в *чашма*). Подборът на думите е базиран главно на *Борхāн-е қāте* ‘.

№ 31. *Ѓиāс ал-логāт* (*Помощ в тълкуването на думите*) е съставен през 1827 г. от Моҳаммад Ѓиāс ал-Дин, известен по името на родния си град Рāмпур (Моқтафā-āбāд) като Рāмпури. Речникът включва лексика от произведения на класическите персийски поети и е подреден азбучно по първите две букви на тълкуваната дума. Посочени са изворите на значенията, но без да бъдат илюстрирани с примери за тяхната употреба. Словникът съдържа около 17 000 заглавни думи (Капранов 1987: 42).

Период на зрялост – средата на XIX до нач. на XX век.

№ 32. *Фарханг-е Āнандрāдж* (*Речник на Анандраджд*) е съставен към края на XIX век (1889 г.) в Индия от Моҳаммад Пāдшāх бен Ѓолам Моҳиаддин, познат като Шāд, главен секретар на раджата на Виджаянагар, Āнанд Гуджпати Рāдж, на когото е посветен и речникът. Това е най-обемният персийски речник – съдържа ок. 50 000 заглавни думи, създаден на индийска земя и спада към големите по обем тълковни речници. В него е отразена лексиката от късния период на персийския език. Заглавни думи са подредени в строг азбучен ред. Частично е посочена и етимологията на думите. Освен персийските речници като лексикографски извор е използван и европейски речник, този на Джонсън (1852).

№ 33. *Қестāс ал-логат* (*Мерило на думите*) представлява обемен персийски тълковен речник и е съставен през 1899 г. от Моҳаммад Йусуф Хаким Хайдарāбāди. Авторът оформя макро- и микро-структурата на своя фарханг изцяло по западен образец като не просто използва отдавна наложилите се азбучен ред на подреждане на заглавните думи, но и изоставя традиционната рубрикация на *бāб* и *фасл*.

№ 34. *Армеғāн-е Āсефи* (*Дар посветен на Асеф*). Речникът е *opus magna* на известния учен и поет (писал на персийски и урду) ‘ Абд-ал-Ѓанī, който работи

над него цели двайсет години. *Армегъан-е Асефи* е завършен през 1875 г. и получава името *Армегъан* като хронограма. За основен лексикографски извор е послужил *Бахр-е аджам* (1739 г.) на Тик Чанд Бахар. Авторът използва като илюстративен материал в подкрепа на своите дефиниции повече от 40 000 стиха от различни поети, много от които не са цитирани от Тик Чанд Бахар.

№ 35. *Асаф ал-лозат* (*Речник посветен на Асеф*) е съставен от Ахмад ал-‘Азйз ал-Нәе’ тй, Шамс ал-‘оламә’ Наввәб ‘Азйз Джанг Бахәдор в Хайдарәбәд, Декан. Предвиден като обемен тълковен речник от типа *thesaurus*, той остава недовършен поради смъртта на автора си Наввәб ‘Азйз Джанг Бахәдор. Издадени са 17 тома, достигайки до заглавната дума *джаррәр* (*безчислен, несметен; добре въоръжен*). В предговора съставителят изброява в азбучен ред заглавията на 40 персийски речника, послужили му за лексикографски източници. Статиите са изключително подробно разработени – средно по две-три заглавни думи на страница, като словникът обхваща повече от 10 000 страници.

№ 36. *Фарханг-е Нежәм* (*Речник посветен на Низам*⁷) е съставен от Мохаммад ‘Али Дә’и ал-Есләм Ләриджәни (1878–1951), виден богослов и преподавател по персийски в Нежәм колидж, Хайдарәбәд. *Фарханг-е Нежәм* е първият персийски тълковен речник, който е съпоставим по обем и обхват със съвременните му тълковни речници на основните европейски езици – английски, немски, руски, френски. Дә’и ал-Есләм работи върху своя речник в продължение на деветнайсет години, три от които са посветени на изучаването на различни книжовно-езикови и диалектни особености на персийския език в Иран.

Брой на ръкописите на по-известните персийски тълковни речници:

След обработка на данните от горепосочените каталози ръкописите на персийски фарханги могат да бъдат подредени според броя си както следва:

⁷ Низам (نظام الملك – *нежәм ол-молк*, букв. порядък в царството) на Хайдарәбәд, в случая Асаф Джәх VII (1886–1967), последният владетел на Хайдарәбәд до отричането му от престола през 1948 г.

1. 58 преписа и 2 издания на *Фарханг-е Джахāнгири* и 54 преписа и 22 издания на *Борхāн-е қāте*’;
2. 22 преписа и 1 издание на *Кашф ал-логāt ва ес̄телāхāt*; 21 преписа и 1 издание на *Мо`айед ал-фоделā*’; 17 преписа и 2 издания на *Фарханг-е Рашиди*; 17 преписа на *Шараф-нāме-йе Аҳмад Мониари*; 15 преписа и 1 издание на *Летā`еф ал-логāt*;
3. 9 преписа и 1 издание на *Мадār ал-афāдел*; 9 преписа на *Адāt ал-фоделā*’; 5 преписа на *Тоҳфат ал-са`āдат*; 4 преписа на *Ашхар ал-логāt*; 4 преписа на *Фавā`ед-е себийāн*; 3 преписа и 2 издания на *Бахār-е `аджам*; 3 преписа и 1 издание на *Черāз-е хедāйат*; 2 преписа и 10 издания на *Гуиāс ал-логāt*; 2 преписа на *Серāдж ал-логāt*;
4. 1 препис и 2 издания на *Фарханг-е зафāнгуийā ва джахāнпуйā*; 1 препис и 2 издания на *Хафт қолзом*; 1 препис и 1 издание на *Шамс ал-логāt*; 1 препис на *Зобдат ал-фавā`ед*; 1 препис на *Мефтāх ал-фоделā*’; 1 препис на *Моджмал ал-`аджам*; 1 препис на *Моқталахāt ал-шо`арā*; 1 препис на *Фарханг-е Джамили*; 1 препис на *Фарханг-е Қотби*; 1 препис на *Фарханг-е Шамси*; 1 препис на *Мефтāх ал-мо`делāt*; 1 копие на *Кестāс ал-логāt*; 1 автограф на *Айн-е атā*;
5. 2 издания на *Фарханг-е Анандрāдж*; 2 издания на *Фарханг-е Незām*; 1 издание на *Армеғāн-е Асефи* и 1 издание на *Асаф ал-логāt*.

Ясно различими са пет групи, като последната включва само печатни издания. Безспорно е първенството на два „индийски“ фарханга – *Фарханг-е Джахāнгири* (58 преписа и 2 издания) и *Борхāн-е қāте*’ (54 преписа и 22 издания), което свидетелства тяхната разпространеност и известност. С навлизането в ислямския свят на литографията и книгопечатането първо място по популярност заема БК.

Създадената през този период персоезична литература като обем, при това без да отстъпва в качествено отношение, „многократно превъзхожда цялата литературна продукция на персийски език извън пределите на Субконтинента“

(Пригарина 1999: 32). Казаното по-горе важи с пълна сила и за създадената на Индийския субконтинент лексикографска продукция на персийски език, чиято основна задача е да улеснява тълкуването и разбирането на литературните произведения от тази епоха, като болшинството фундаментални тълковни речници – *фарханги* са съставени не в Иран и Средна Азия, а в Индия (Капранов 1987: 8).

Глава II. Сравнителен текстологичен анализ на ръкописа на *Борхāн-е кāте*´ и факсимилни копия на ръкописи на *Борхāн-е кāте*´ датирани от 1778 и 1914 г., османското печатно издание от 1799 на превода на *Борхāн-е кāте*´ *Тъбийан-ъ нафи*, *Борхāн-е кāте*´ в редакцията на Роубак – 1-то издание (Калкута), 1818 г.) и 5-томното критическо издание на проф. Моин (Техеран, 1963 г.).

Изследваният тук препис на *برهان قاطع* *Борхāн-е кāте*´ (Решителен довод) ОР 3197, се намира в Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и е датиран от 1757 г. Ръкописът се състои от 148 листа, 21x13 см. (текст 15x8 см. в 23 реда, изписан върху европейска хартия с воден знак, където се чете дата 1732), девет очерка (фāе´де) с граматичен характер и азбучно подреден лексикален корпус.

Сравнителен текстологичен анализ на датирания от 1757 г-на ръкопис, носещ името *Борхāн-е кāте*´ с БК 1818 и БК 1963

При превода на словника на БК НБКМ, сравнявайки го с този на *Фарханг-е Қаввās*, се установи многоспектърност при подбора на заглавните думи. Всичките влизат в съответните тематични групи на предметно-тематичния речник *Фарханг-е Қаввās*, т.е. присъства системен подход при техния подбор.

Глава III. Сравнителен лексикографски анализ на ръкописа на БК и факсимилни копия на ръкописи на *Борхāн-е кāте*´ датирани от ..., литографски и печатни издания от ().

Методът лексикографски анализ в настоящия труд.

Лексикографският анализ като метод е приложен в настоящия труд с отчитане на трите главни съставлящи (речникова типология, теория на семантизацията и теория на системните извадки) и придържане към универсалните принципи и функции на речниковата макро- и микроструктура, определящи и универсалните (инвариантните) черти на всяка речникова статия (ясна адресация, валентност на думата, смислови връзки на думата в лексикалната система на езика, наличие на илюстративни примери).

Посочените в глава втора особености на макроструктурата на *Борхāн-е кāте*´ са разгърнати микроструктура, включваща речникови статии, групирани азбучно в 28 глави (гофтāр), всяка една от които представлява отделна графема, с която започват всички заглавни думи в този раздел и от дялове (байāн), подредени азбучно по втората буква на заглавната дума вътре във всяка глава, общо 558 байāна. Сборът от всички заглавни думи (леми) съставлява словника на речника, неговото дясно поле.

Разработена и презентирана е многозначността на думата, т.е. нейната семантична филиация – подреждането на различните значения спрямо произхода, употребата и функциите (първичност, вторичност, преносност, функциониране).

Лемата представя персийска дума-основа и въвежда в статиите обозначена графически с персийски шрифт наста´лик с кегел; последователно се изписва с червено мастило. Статията се състои от две полета: вдясно – лемата и илюстриращите я примери, където посоката на писане и четене е отдясно наляво; вляво – превод и тълкуване, с посока на писане и четене е отляво надясно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализ на резултатите.

1) В направения кратък обзор на персийската едноезична лексикография в Индия е приведена лексикографска характеристика на 39 от най-известните тълковни персийски речници – *фарханги*, всичките създадени на индийска земя.

2) Фархангът *Борхāн-е кāте* ' служи като лексикографски източник на всички, създадени след 1652 г. в Индия и Иран, значими персийски тълковни речници, такива като: *Серāдж ал-логат* (Светилник на словото), *Хафт колзом* (Седемте морета), *Борхāн-е джāме* ', *Фарханг-е анджоманāрā-йе нāсерī*, *Фарханг-е Āнанд Рāдж*, *Фарнудсār йā Фарханг-е Нафīsī*. *Борхāн-е кāте* ' е използван при съставянето и на първите европейски големи двуезични и многоезични речници като тези на: Джонсон (персийско-английски, 1852 г.), Вулерс (персийско-латински, 1855–1864 г.), Стайнгас (персийско-английски, 1892 г.), Демезон (персийско-френски, съставен в периода 1858–1869 и публикуван през 1908 г.). Влиянието на този фарханг върху османската лексикография е значително, но различно от това в Индия и Иран – той е бил използван предимно при съставянето на преводни речници. Особено значение придобива преводът на Асъм Ефенди, който по същество изпълнява функцията и на тълковен речник.

3) Чрез използването на каталози (наличието на записи на персийски фарханги в тях, както и броят на тези записи) е направен опит да бъдат показани обемът и обхватът на разпространението им в Индия, Иран и Османската империя.

В библиотечни каталози на територията на република Турция се намират множество каталожни записи на ръкописи на *Борхāн-е кāте* ', както и на негови литографски и печатни издания, докато в останалата част от бившите балкански владения на Османската империя (Босна, Сърбия, Македония, България), доколкото успях да установя досега, такива има само в НБ „Св.св. Кирил и Методий, София.

4) Въз основа на сравнителния лексикографски анализ се установи драстична разлика (ок. 17 пъти) между обема на словниците на ръкописа на *Борхāн-е кāте* от НБ „Св.св. Кирил и Методий“ и критическото издание на БК от 1818 г. (респективно 3-то му издание от 1834 г., както и критическото издание на проф. М. Мо‘ин – първото издание е от 1956 г.), както и ръкописите на БК, които са на разположение на автора – 1 127 заглавни думи в първия словник на ръкописа на БК НБ „Св.св. Кирил и Методий“ срещу 19 177 заглавни думи в двутомното литографско издание от гр. Табриз (1888 г.) и 20 442 леми в основния словник на допълненото критическо издание на Роубак от 1834 г., без да се броят ок. 2000 леми в *молхекāt* – допълнението.

5) Началният сравнителен лексикографски и текстологичен анализ показва почти пълна идентичност на текста на речниковите статии от първия словник в БК НБКМ (1 127 на брой) и съответните речникови статии от допълненото критическо издание на Т. Роубак от 1818 г. и критическото издание на проф. М. Мо‘ин от 1963 г.

6) Допълнителният сравнителен анализ на словника на БН НБКМ с този на първият „индийски“ персийски речник Фарханг-е Қаввās налага виждането за системност при подбора на заглавните думи, т.е. той представлява системна извадка от съдържащия повече от 20 000 леми словник на *Борхāн-е кāте*.

Изводи.

Според резултатите от сравнителния лексикографски и текстологичен анализ мога да твърдя, че ръкописът със сигнатура ОР 3197 от Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, озаглавен *Борхāн-е кāте*, не е копие на речника *Борхāн-е кāте*, а представлява препис-извлечение от словника на фарханга *Борхāн-е кāте*.

АВТОРСКА СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Ръкописът на *Борхāн-е кāте*[‘] от НБКМ не е копие на речника *Борхāн-е кāте*[‘] от 1652 г., а е **препис-извлечение** от словника на фарханга *Борхāн-е кāте*[‘]. Този препис съставя едва 1/18 от основния словник на първото критическо издание на *Борхāн-е кāте*[‘] от 1818 г., като при това съдържа пълното встъпление в девет части, което по същество представя кратък граматически очерк на персийския език.
2. Ръкописът със сигнатура ОР 3197, № 17 от *Описа на персийските ръкописи в Народната библиотека Кирил и Методий*, озаглавен *Бурхāн-и кāти*[‘], всъщност **съдържа още един** – различен от първия, неозаглавен словник от 675 заглавни думи, т.е. представлява речников сборник – *مجموعه در لغت*⁸, а не отделен речник.
3. В хода на съпоставките и сравненията и в резултат на издирвателската текстологична и лексикографска работа бе установено заглавието на източника, от който е направен преписа. Този препис е извлечение (1/10) от словника на съставения през 1608 г. от Хосайн Енджу речник *Фарханг-е Джахāнгири*, който, без допълнението, съдържа 6950 думи (БК 1963: Въведение, 88) и не включва встъплението и допълнението от пълните копия на речника.
4. Установена е точната датировка на ръкописа от Ориенталския отдел на НБ „Св.св. Кирил и Методий“ със сигнатура ОР 3197, предмет на настоящия труд: 15 рамадāн 1170/3 юни 1757 г.
5. Установени са заглавията на лексикографските съчинения под № 28 и № 29 от *Описа на персийските ръкописи в Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“* както и името на техния съставител. Ръкопис ОР 1427, датиран от 1140/1727-28 и ръкопис ОР 3472–III, датиран от 11 раджаб 1224/20 август 1809 г., които са под № 28 и № 29 в каталога на Джамшид

⁸ Вж. Иванов 1926: 379, № 531.

Сайяр (Сайяр 1973: 88–90), са преписи на популярния кратък персийско-турски речник за деца със **заглавие** *Tuḥfa al-hādiya* или *Luġat-i dānisten*, получил названието си по думата, с която започва, а именно по инфинитива на персийския глагол *dānestan* – зная. **Името на автора** е Maḥmūd b. al-Ḥāġġ Ilyās.

6. За пръв път в България е даден кратък обзор на историята на персийските тълковни речници в Индия от началото на съставянето им – края на XIII в. (*Фарханг-е Каввās*, ок. 1299, но не по-късно от 1315 г.) до нач. на XX в. (*Фарханг-е Незām*, 1926–1939 г.).

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Фархангът – образец на персийската лексикография в Индия през XIV–XVII век. – В: *Словото – класическо и ново : Юбилейна конференция на Факултета по класически и нови филологии [5–6 декември] 2005.* – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, том 2, 2007, с. 315–321.
2. *Борхан-е кате* – най-популярният персийски фарханг. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, ФКНФ, том 101.* – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2008, с. 113–120.
3. *Фарханг-е Вафай* – образец на персийската лексикография от началото на XVI век. – В: *Китай: традиция и съвременност : (Сборник доклади от Първа национална научна конференция „Китай: традиция и съвременност“).* – София : Институт Конфуций, 2009, с. 75–84.
4. Персийската лексикография в Индия при династията на Великите моголи. – В: *20 години специалност индология в СУ „Св. Кл. Охридски“ : Доклади от международната юбилейна конференция, проведена на 30.06–02.07.2004 в София.* – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2009, с. 330–335.
5. Персийски фарханги от времето на Великите моголи в Османската империя – обществено-политически предпоставки за появата им“. – В: *Османистиката : Исторически отговори за бъдещето : (Сборник статии по случай 75-годишнината на доц. Мария Михайлова-Мръвкарова).* – София : Авангард Прима, 2012, с. 67–75.
6. *Borhān-e Qāṭe‘* – A Quantitative Approach (In comparison with manuscript from 1756/57). – В: *„Тюркологията – настояще и бъдеще“ : Сборник с доклади от юбилейната конференция, посветена на 60-годишнината на специалност Тюркология в СУ „Св. Климент Охридски“, София, 30 ноември –1 декември 2012.* – София : Унив. изд., 2014, с. 214–220.

7. Lexicographic Presentation of the Persian Language in a Manuscript of the Dictionary *Borhan-e qate'* from 1757 (In comparison to four printed editions). – В: *От Индия, към Индия: перцепции и перспективи, научна конференция, посветена на 30-годишнината на специалност Индология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“*, София, 9-10 септември 2013. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2015, с. 292–300.
8. Historical Survey from the Point of View of Lexicography of the Rise and Decline of Persian Language in India (15th – 20th Century). – В: *„Страните от Източна Азия, Южна и Югоизточна Азия и света: взаимоотношения и взаимодействия“*, национална научна конференция, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, ЦИЕК. София, 29.11.2013. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2015, с. 143–148.
9. Trois dictionnaires persans compilés au XVIIe siècle en Inde : *Farhang-e Jahāngīrī*, *Borhān-e qāṭe'* et *Farhang-e Rašīdī*. – В: *Manas: Studies into Asia and Africa*. Електронно списание на Центъра за източни езици и култури Софийски университет „Св. Климент Охридски“, достъпна на адрес <http://manas.bg/bg/south-asia-identity-and-cultural-diversity/20141022164748-tri-persiyski-rechnika-sastaveni-prez-hv-vek-v-indiya-farhang-e-djahangiri-borhan-e-kate-i-farhang-e-rashidi?l=fr>.
10. The Silk Road and the Book Trade: Exchange of Persian Lexicographical Production between the Ottoman, Safavid and Mughal Empires in the 17th Century. – В: *Пътят на коприната : (Сборник доклади от Третата международна конференция по китаистика „Пътят на коприната“, 04-05 юни 2015)*. – София: Институт Конфуций, 2015, с. 178–184.
11. Персийският тълковен речник *Борхан-е кате* – образец за персийската лексикография в Индия и Османската империя. – В: *Български учен ориентиран към Изтока : (Научен сборник в памет на проф. Емил Боев)*. – София: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2017, с. 15–22.
12. Персийски речници от османско време в София и Сараево (описани в каталози на персийски ръкописи от ориенталските сбирки на НБКМ в

София, на Хусрев-Беговата библиотека и Босненския институт в Сараево). – В: „Тюркологията днес: предизвикателства и перспективи“ : Сборник с доклади от юбилейната конференция, посветена на 65-годишнината на специалност Тюркология в СУ „Св. Климент Охридски“, София, 10–11 ноември 2017. – София: Унив. изд., 2017, с. 116–123.

13. *Борхāн-е кāте* – структура на речника и на речниковата статия. В: *Арабският свят и ислямът в културно-историческа перспектива. Изследвания в чест на проф. д.и.н. Йордан Пеев*. Изток-Запад: София, 2018, с. 171–180.

ДОКЛАДИ

Тъбийан-ъ нафи дер терджеме-и Бурхан-ъ катъ – османският *Борхан-е кате*. Доклад – В: *Кръгла маса по повод юбилея на доц. Мария Михайлова-Мръвкарова под наслов: Един мъртъв език в основата на една жива наука*. 28 октомври 2016 г. София, ЦИЕК.

СПИСЪК НА ОСНОВНИТЕ ОЗНАЧЕНИЯ И СЪКРАЩЕНИЯ

БК – *Борхāн-е қāте* ‘

БК НБКМ –

БК 1818

БК 1834

БК 1963 –

НБКМ –

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА В АВТОРЕФЕРАТА

Аппен 2008: Борхан-е кате – най-популярният персийски фарханг. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“*, ФКНФ, том 101. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2008, с. 113–120.

Асъм Ефенди 1799: Асъм Ефенди, Ахмет. *کتاب تبیان نافع ترجمہ برهان قاطع*. Ин-станбул, 1799.

Блохман 1868: Blochmann, H. Contributions to Persian Lexicography. In: *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, N. S. Vol. XXXVII, Part I No. 1, Calcutta 1868, 1–72.

Блоше 1912: Blochet, E. *Catalogue des manuscrits persans de la Bibliotheque Nationale. T. II, Nos 721-1160*. Imprimerie Nationale : Paris, 1912.

Вулерс 1855: Ioannis Augusti Vullers. *Lexicon Persico-Latinum Etymologicum*. Tomus I–II. Bonnae ad Rhenum, 1855–1864.

Демезон 1908: Desmaisons, Jean Jacques Pierre. *Dictionnaire persan-français / par le Baron Jean Jacques Pierre Desmaisons ; publié par ses neveux*. Тип. polyglotte de la S.C. de propagande: Rome, 1908–1914.

Джонсън 1852: Francis Johnson. *A Dictionary, Persian, Arabic, and English*. London, 1852.

Етè 1903: Ethé, Hermann. *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office. Vol. I*. Oxford, 1903.

Иванов 1926: Wladimir Ivanow. *Concise descriptive catalogue of the Persian manuscripts in the Curzon Collection, Asiatic Society of Bengal*. Asiatic Society of Bengal: Calcutta, 1926.

Капранов 1987: Капранов, В. А. *Таджикско-персидская лексикография в Индии XVI–XIX вв.* Дониш: Душанбе, 1987.

Пригарина 1999: Пригарина, Н. И. *Индийский стиль и его место в персидской литературе*. «Восточная литература» РАН: Москва, 1999.

Рю 1881: Charles Rieu. *Catalogue of the Persian manuscripts in the British museum, Vol. II*. London, 1881.

Сайяр 1973: Джемшид Сайяр. *Опис на персийските ръкописи в Народната библиотека Кирил и Методий*. София, 1973.

Семьонов 1952: Семенов, А. А. *Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекской ССР*. Том 1. Издательство Академии наук УзССР: Ташкент, 1952.

Стайнгас 1930: Francis Joseph Steingass. *A comprehensive Persian-English dictionary*. Second Impression, London 1930.

Шпренгер 1857: Sprenger, A. *A catalogue of the Bibliotheca Orientalis Sprengeriana*. Wilhelm Keller: Giessen, 1857.